

підприємства». Було встановлено, що будь-яке підприємство проходить вісім етапів у своєму розвитку. Важливим є визначення рівня розвитку підприємства, адже це дасть змогу планувати майбутню діяльність та досягати поставлених цілей.

Використаний в дослідженні метод ідентифікації рівня розвитку підприємства є простим у застосуванні і дає змогу визначити напрям, в якому здійснює свою діяльність підприємство. В результаті розрахунків було встановлено, що тип моделі розвитку, який притаманний досліджуваному ПАТ «Оболонь» протягом 2013–2015 рр. – переважно екстенсивний мало прогресивний розвиток.

Список використаних джерел

1. Большая советская энциклопедия: Гл. ред. А.М. Прохоров, 3-е изд. Т. 1–30. Т. 21. – М.: Сов. энциклопедия, 1975. – 640 с.
2. Герасименко, Б. О. Оцінка типу розвитку КЗШВ «Столичний» / Б. О. Герасименко, Л. М. Закревська // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – 2014. – Вип. 6 (157). – С. 162–165.
3. Дунда С.П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства». [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppci/2011_32/Dunda.pdf.
4. Дунда, С. П. Методики оцінки розвитку підприємств / С. П. Дунда // Управління сучасним підприємством : матеріали ІХ-ї Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25–26 квітня 2013 р.: тези доп. – К.: НУХТ, 2013. – С. 18–20.
5. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
6. Коротков Э.М. Концепция менеджмента / Э.М. Коротков. – М.: Изд-во «Дека», 1997. – 304 с.
7. Надтока Т.Б. Соціальний розвиток промислового підприємства та механізми його управління // Управлінські технології у рішенні сучасних проблем розвитку соціально-економічних систем : монографія / Т.Б. Надтока, Г.А. Какуніна, О.В. Мартякова та ін. / за заг. ред. О.В. Мартякової. – Донецьк : Вид-во ДонНТУ, 2011. – 744 с. – С. 564–569.
8. Небава, М. І. Менеджмент організації і адміністрування. Частина 1 : навчальний посібник / М. І. Небава, О. Г. Ратушняк. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 105 с.
9. Пащенко О.П. Стратегічне управління розвитком підприємства / О.П. Пащенко // Вісник Хмельницького національного університету. – Сер.: Економічні науки. – 2011. – № 2, т. 2. – С. 99–103.
10. Побережний Р.О. Основні напрямки розвитку підприємств машинобудування / Р.О. Побережний // Вісник національного технічного університету «ХПІ». – Харків, 2012. – № 13. – С. 90–100.
11. Погорелов Ю. С. Розвиток підприємства: поняття та види / Ю. С. Погорелов // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – №88. – С. 75–81.
12. Хвостіна І. М. Механізм управління розвитком підприємства / І. М. Хвостіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 1. – С. 30–33

УДК 330.3

Г.М. КАЩЕЕВА,

PhD, директор Березанської філії Міжрегіональної академії управління персоналом

Підходи щодо дослідження соціальної сфери в умовах трансформації економіки

У статті проведений ґрунтовний аналіз соціальної сфери та її характеристик за працями видатних економістів. Результатом дослідження є визначення функціональної структури соціальної сфери, визначення соціальної сфери як об'єкту соціальної політики держави та узагальнена автором схема складових соціальної сфери.

Ключові слова: сталий соціальний розвиток, державне регулювання, стратегія, пріоритет.

Г.Н. КАЩЕЕВА,

PhD, директор Березанского филиала Межрегиональной академии управления персоналом

Подходы к исследованию социальной сферы в условиях трансформации экономики

В статье проведен подробный анализ социальной сферы и ее характеристик по трудам выдающихся экономистов. Результатом исследования является определение функциональной структуры социальной сферы, определение социальной сферы как объекта социальной политики государства и обобщенная автором схема составляющих социальной сферы.

Ключевые слова: устойчивое социальное развитие, государственное регулирование, стратегия, приоритет.

G.K. ASHCHEEVA,

PhD, director of Interregional Academy of Personnel Management

Approaches to the study of the social sphere in the conditions of the economy transformation

The article gives a detailed analysis of the social sphere and its characteristics in the works of distinguished

economists. The result of the study is to determine the functional structure of the social sphere, the definition of social services as an object of social policy and the author of a diagram of the components of the social sphere.

Keywords: *sustainable social development, government regulation, strategy, priority.*

Постановка проблеми. Метою соціально-економічних трансформацій, що відбуваються в Україні, є формування соціально орієнтованої ринкової економіки, спрямованої на забезпечення гідних умов життя та добробуту громадян. Перехід до ринкових відносин надзвичайно загострив соціальні проблеми, виявив низьку ефективність та недосконалість заходів соціальної політики, безпосереднім об'єктом якої є одна з підсистем суспільства – соціальна сфера.

Водночас, світова економічна наука виходила з активної участі соціальної сфери у виробництві ВВП, що визначає її активний характер системи її фінансового забезпечення. У більшості розвинених країн світу зростаючі потреби населення в ХХ столітті зумовили необхідність вирішення економікою двох проблем. Перша передбачала необхідність задоволення матеріальних потреб і приводила до стрімкого наповнення ринку новими товарами. Друга проблема була зумовлена появою нових потреб у розвитку освіти, охорони здоров'я, культури, охорони навколишнього середовища і соціального захисту населення, які стали важливими для забезпечення високої ефективності суспільного виробництва.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання розвитку соціальної сфери, проблеми розподілу доходів та рівня життя, соціального захисту, виробництва й надання суспільних благ і послуг, інші соціальні аспекти ринкового господарства завжди перебували у колі наукових інтересів представників різних шкіл і течій не тільки економічної, а й філософської та соціологічної наук. Вищезазначені питання розглядалися у працях В. Баумоля, Г. Беккера, Ш. Бланкарта, І. Валер-стайна, К. Ерроу, Дж. Кейнса, В. Ойкена, В. Парето, А. Сена, А. Сміта, Дж. Стігліца, Т. Стюарта, Ф. Фукуями, Ф. Хайека, К. Херрманна-Піллата тощо.

Різні аспекти розвитку соціальної сфери досліджувались в роботах відомих вітчизняних науковців: А. Гальчинського, В. Гееця, І. Гнибіденка, О. Грішнєвої, М. Долішнього, М. Карліна, В. Куценко, Е. Лібанової, І. Лукінова, П. Леоненка, В. Мандибури, О. Макарової, Б. Надточій, В. Новікова, В. Одинця, В. Онікієнка, Б. Панасюка, І. Петрової, С. Пирожкова, А. Ревенка, У. Садової, М. Соколик та багатьох інших.

Метою статті є проведення ґрунтовного дослідження соціальної сфери в умовах трансформації економіки в теоретичній площині.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній фаховій літературі існують різноманітні дослідження соціальної сфери. До 1990-х років вони ґрунтувалися

переважно на марксистській теорії, відповідно до якої діяльність усього суспільства поділялася на дві сфери – сферу матеріального виробництва та та невиробничу сферу згідно концепції поділу праці на продуктивну і непродуктивну [1]. Відповідно, аналіз діяльності соціальної сфери здійснювався з позицій галузевого підходу. У радянській економічній статистиці до невиробничої сфери відносили побутові послуги, пасажирський транспорт, зв'язок (з обслуговування невиробничої діяльності), науку, культуру, освіту, охорону здоров'я, управління, діяльність громадських організацій. Функціонування невиробничої (а по суті соціальної) сфери засновувалася на перерозподілі створеного у сфері матеріального виробництва продукту за допомогою бюджетного механізму, тобто мало пасивний характер. Відповідно, основним джерелом фінансування соціальної сфери були бюджетні асигнування.

Вирішення другої проблеми привело до формування більш вузького напрямку спеціалізації економіки, що був безпосередньо пов'язаний із соціальними явищами і отримав назву суспільного сектору [2]. До цього прийнято відносити економічні об'єкти й процеси, види діяльності, безпосередньо пов'язані зі споживанням матеріальних і духовних благ, послуг, задоволенням кінцевих потреб особи, сім'ї, суспільства в цілому, що безпосередньо визначають спосіб, рівень та якість життя населення.

У сучасній літературі, як зарубіжній, так і вітчизняній, економіка соціального (або суспільного) сектору в більшості випадків досліджується з позицій теорії ринкової економіки. За словами Л.І. Якобсона [13, с. 11], суспільний сектор, будучи складовою частиною ринку, призначений для того, щоб виправляти його «вади». Наразі соціальна сфера розглядається дослідниками з позицій функціонального підходу, відповідно до класифікації суспільних потреб та видів діяльності [4].

Таким чином, загальна характеристика соціальної сфери базується на положенні, що соціальна економіка охоплює широке коло економічних об'єктів і процесів, які відповідають різним напрямкам сучасних соціально-економічних досліджень.

По-перше, соціальна сфера охоплює види економічної діяльності з надання матеріальних і духовних благ, послуг, спрямованих на задоволення потреб населення, і визначає розвиток соціальної інфраструктури. Що стосується розвитку соціальної сфери, то він:

1) може бути характеризований такими поняттями, як рівень та якість життя населення, що оцінюються за допомогою ряду соціально-економічних показників;

2) органічно пов'язаний з формуванням людського капіталу, який безпосередньо залежить від розвитку системи освіти та охорони здоров'я, професійної підготовки та підвищення кваліфікації, духовного та фізичного розвитку, мобільності населення тощо;

3) безпосередньо асоціюється з питаннями соціального захисту та соціального забезпечення, оскільки існування бідності та безробіття зумовлює необхідність підтримки непрацевдатних і вразливих верств суспільства за допомогою заходів соціальної політики.

4) передбачає розвиток соціальних відносин і процесів у суспільстві, що включають такі складові, як соціальна безпека та соціальна стабільність у суспільстві, а також стан соціального середовища.

5) впливає на процес економічного зростання шляхом прискорення науково-технічного прогресу, вдосконалення ринку праці та раціоналізації використання трудових ресурсів, тобто виступає одним з чинників економічного зростання.

Залежно від функціонального призначення та характеру задоволення потреб населення доцільно виділяти дві складові соціальної сфери: соціально-культурну (або власне соціальну сферу) та соціально-побутову (рис. 1.). Саме такий підхід використано як методологічну базу цього дослідження, предметом якого є винятково галузі соціально-культурної сфери.

З іншого боку, соціальний аспект поняття «соціально-на сфера» включає суб'єктивне відчуття особи щодо належності до певної соціальної групи з огляду на рівень доходів, освіти, культури, стан здоров'я. Відповідно, з позицій соціального підходу, соціальна сфера як складова частина життя суспільства охоплює широке коло взаємопов'язаних відносин і процесів між людьми та їх об'єднаннями на конкретний момент, що формують соціальну структуру суспільства. Так, за визначенням В.І. Куценко, соціальна сфера – це «сукупність матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, а також різноманітних відносин, які виникають у процесі їх взаємодії» [4, с. 14]. Тобто це сфера відтворення особи, сім'ї, соціальних груп на основі забезпечення сприятливих умов праці, освіти, охорони здоров'я, зростання добробуту. На думку У.Я. Садової, у процесі дослідження соціальної сфери в центрі уваги поста-

ють соціальні відносини, що складаються між носіями соціально-економічних інтересів (окремими людьми, соціальними групами), а також відносини цієї спільноти з суспільством (діяльнісний тип взаємодії), державою (правовий тип взаємодії), соціумом (психо-інформаційно-енергетичний тип взаємодії) [5, с. 152].

У вітчизняній економічній літературі велися тривалі дискусії щодо розмежування понять «соціальна інфраструктура» та «соціальна сфера». Більшість позицій щодо трактування співвідношення цих категорій зводилися до двох основних. Перший з них об'єднував погляди на соціальну інфраструктуру як на комплекс галузей соціального призначення, тобто безпосередньо ототожнював її з власне соціальною сферою [6]. Зокрема, В.Є. Козак [4, с. 4] розглядав останню як частину галузей соціальної інфраструктури, що надають послуги, включаючи всі ланки освіти та виховання, медичне обслуговування та мережу закладів культури. Згідно з другим підходом, до соціальної інфраструктури належить сукупність матеріальних об'єктів, що забезпечують загальні умови для ефективної діяльності суспільства, тобто соціальна інфраструктура розглядається як частина соціальної сфери [8].

Ми дотримуємось останнього підходу, пропонуючи розуміти під соціальною інфраструктурою матеріальну базу соціальної сфери, тобто лише її частину. Найбільш вдалим видається визначення В.І. Куценко, яка під соціальною інфраструктурою розуміє «стійку сукупність матеріальних елементів, які створюють умови для раціональної організації основних видів діяльності людини: виробничої, суспільно-політичної, освітньої, культурної, сімейно-побутової» [4, с. 39].

На нашу думку, дослідження соціальної сфери з позицій галузевого підходу є недостатнім в умовах ринкової економіки, адже галузь об'єднує виробників послуг, а ринок – продавців і покупців. Крім того, галузевий підхід передбачає розгляд окремих складових соціальної сфери як сукупності підприємств і закладів, тобто відображає статистичну структуру галузі, а не багатофункціональну діяльність суб'єктів системи. Більш точним є визначення складових соціальної сфери як видів діяльності, що направлені на поліпшення рівня або якості життя населення. Це наближає

	Соціально-культурна сфера	Соціально-побутова сфера
	Освіта та наукова діяльність	Житлово-комунальне господарство
	Культура і мистецтво	Громадське харчування
	Охорона здоров'я	Пасажирський транспорт
	Фізична культура і спорт	Інформаційно-комунікаційні
	Соціальний захист і забезпечення	технології

Рисунк 1. Функціональна структура соціальної сфери

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

нас до розуміння соціальної сфери як сукупності послуг, бо в економічній літературі послуга тлумачиться як специфічний продукт праці, який не набуває речової форми та споживча вартість якого полягає у корисному ефекті живої праці [9, с. 877].

Функціонування соціальної сфери визначається наданням соціальних послуг населенню, а підходи до трактування цього поняття тісно пов'язані з концепцією суспільних благ (англ. – public goods) [10], частина яких безпосередньо продукується соціальною сферою. З огляду на це, частину таких благ доцільно називати соціальними, щоб відокремити їх від інших благ, які продукуються іншими сферами економіки. До соціальних послуг належить діяльність у сфері науки та культури, охорони здоров'я, освіти, захисту вразливих верств населення, що спрямована на розвиток людського потенціалу на рівні як окремої особи, так і суспільства в цілому. Суспільний характер цих послуг зумовлений тим, що надання їх окремій особі здебільшого неможливе без одночасного надання їх іншим особам, що визначає їх «не виключність» у споживанні. Надання цих послуг новому споживачеві не потребує додаткових виробничих витрат, що визначає їх неконкурентність у споживанні; вони також не можуть бути розподілені між споживачами (неподільність). Розробка протиепідемічних програм, утримання психічно хворих осіб та дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, надання початкової освіти – це ті потреби, задоволення яких повинно брати на себе все суспільство. Тому відповідальність за отримання суспільного ефекту бере на себе держава, організовуючи надання таких послуг.

Особливість вищої освіти як економічного блага полягає в тому, що вона зумовлює позитивні зовнішні ефекти в аспекті розвитку економічної системи. Як доведено в працях О.А. Грішнєвої, високий рівень людського капіталу в економіці, пов'язаний з розвитком системою вищої освіти в країні, як правило, позитивно корелює з високими темпами економічного зростання, загальним рівнем економічного і соціального розвитку суспільства [11].

Таким чином, діяльність соціальної сфери спрямована на надання соціально значущих послуг. На нашу думку, понятійний апарат дослідження соціальної сфери має містити термін «суспільно значущі соціальні послуги», оскільки останнім часом поняття «соціальна послуга» набуло досить вузького змісту і вживається для позначення адресних заходів, спрямованих на підтримку вразливих верств населення. Регулятивна роль держави у функціонуванні соціальної сфери полягає в тому, що вона впливає на стан і розвиток соціальних відносин між людьми, умови і спосіб їх життя, формування і задоволення соціальних потреб

шляхом реалізації соціальної політики. За визначенням Е.М. Лібанової [12, с. 5], соціальна політика – це система управлінських, регулятивних, організаційних заходів та дій суб'єктів соціально-політичного життя, що спрямовані на формування та реалізацію соціальних потреб, що відображають життєві інтереси людини й суспільства. Метою реалізації соціальної політики є досягнення в суспільстві соціальної стабільності, створення умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття потенціалу людини.

Соціальна політика включає систему соціального забезпечення та соціального захисту громадян, соціальних прав і гарантій, установлених законами держави, соціальних стандартів, що спираються на традиції суспільства. Проте очевидно, що соціальна сфера є лише одним з об'єктів соціальної політики держави, регулятивна діяльність якої також поширюється на сферу трудових відносин, соціально-демографічний розвиток та рівень життя населення. Наш погляд на структуру предметного поля соціальної політики та місце соціальної сфери на ньому представлений на рис. 2.

З огляду на викладене вище, пропонується визначення соціальної сфери як комплексної системи, що об'єднує види діяльності з надання суспільно значущих соціальних послуг (охорона здоров'я, освіта та наука, соціальний захист і соціальне забезпечення, духовний та фізичний розвиток тощо), які визначають можливості розвитку людського капіталу, спрямовані на підвищення рівня та якості життя населення і відповідають конкретним стандартам суспільства.

Саме такий підхід дослідження соціальної сфери обрано за методологічну базу даної роботи. Він цілком відповідає умовам ринкової економіки, коли соціальна сфера, в якій виробляється специфічний товар – соціальна послуга, входить до загальної системи економічних відносин.

Наше бачення соціальної сфери як комплексної системи взаємопов'язаних складових поєднує як економічний, так і соціальний підходи, оскільки очевидно, що надання соціальних послуг неможливо без існування відповідної інфраструктури, регулюючих інститутів та формування відносин, що виникають у процесі надання послуг (рис. 3).

Видатки на фінансове забезпечення соціальної сфери слід розглядати не як тягар «утримання» галузей соціальної сфери або вразливих категорій населення, а як соціальні інвестиції, тобто вкладення в людський розвиток, що матимуть корисний соціально-економічний ефект в майбутньому (нагромадження людського капіталу, соціальна безпека та політична стабільність у суспільстві). Іншими словами, видат-

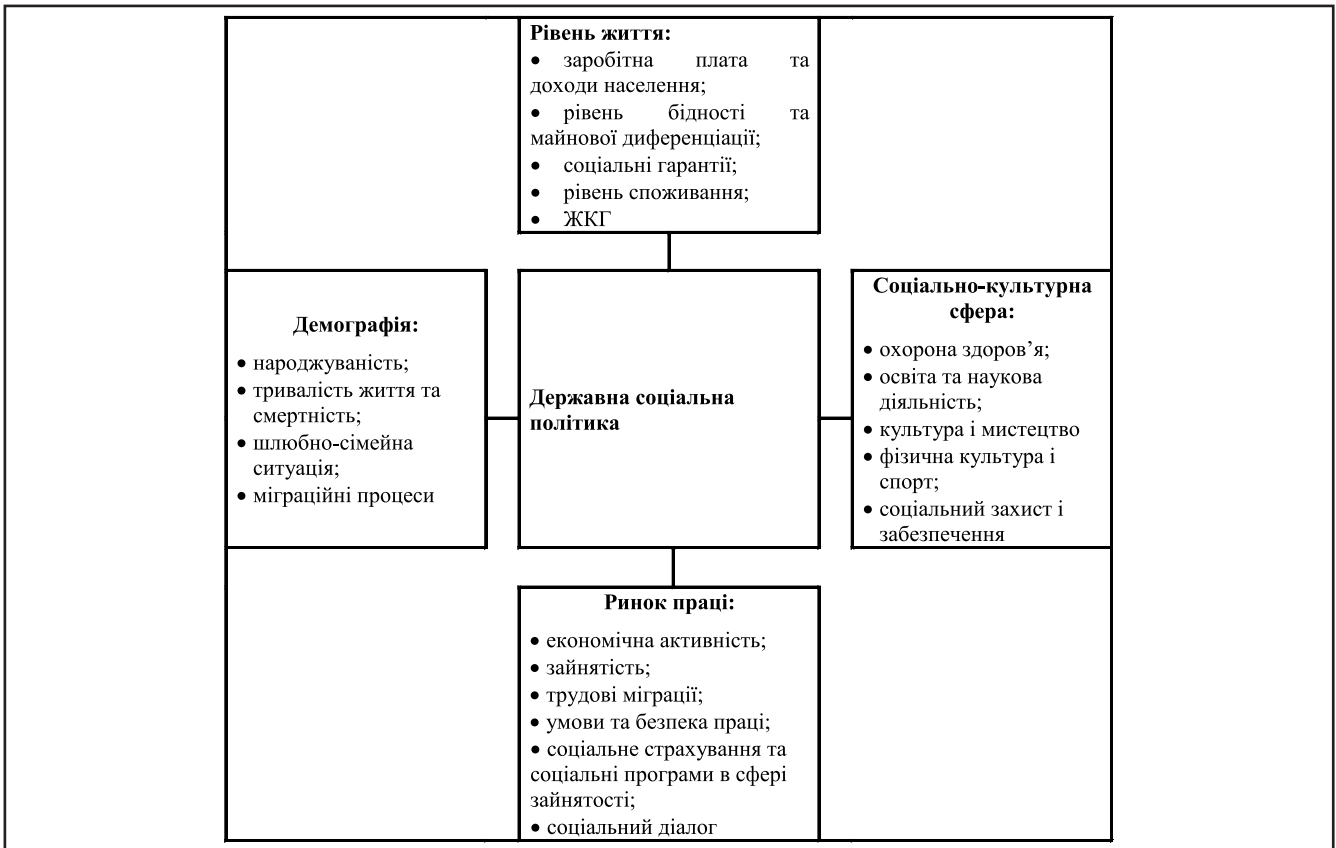


Рисунок 2. Соціальна сфера як об'єкт соціальної політики держави

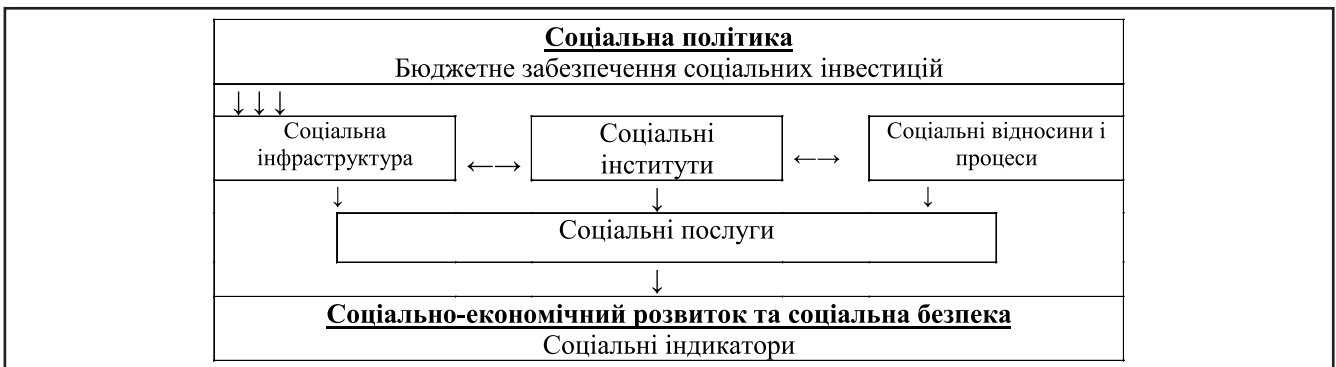


Рисунок 3. Узагальнена схема складових соціальної сфери

ки на розвиток соціальної сфери спрямовуються на посилення соціальної орієнтації економічної системи в цілому: стимулювання економічного зростання, справедливий розподіл суспільних благ, забезпечення високого рівня життя населення, забезпечення гарантованого мінімуму освіти та медичних послуг, соціального захисту та розвитку ринку праці, досягнення соціальної стабільності.

Висновки

Однією з складових сталого соціального розвитку є соціальна сфера. Соціально-побутовий сегмент соціальної сфери спрямований на створення матеріальних умов для життєдіяльності людини, соціально-культурний – сприяє відтворенню моральних, духовних, інте-

лектуальних і значною мірою фізичних властивостей індивіда, формуванню його як економічно активної особистості, що, серед іншого, задовольняє вимоги суспільства до якості робочої сили.

Соціальна сфера характеризується територіальною, галузевою, функціональною та організаційною структурами. Вони відображають індивідуальні особливості соціальної інфраструктури, масштаби розвитку та регіональні пропорції надання відповідних послуг, структуру за галузевою належністю елементів, роль окремих елементів у виконанні зовнішніх і внутрішніх функцій; організаційні форми та специфіка системи управління, яка забезпечує узгоджений розвиток усіх складових соціальної сфери, що є запорукою розквіту соціальної держави.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О. В. Методологічне значення концепції кластерної економіки в управлінні підприємництвом в малих сільськогосподарських підприємствах / Ареф'єва О. В., Герасимчук Н. А. // Вісник Харківського національного університету ім.В. Н. Каразіна: Економічна серія. – № 663. – 2005. – С. 130–136.
2. Герасимчук Н. А. Підприємницький механізм ресурсозберігаючого розвитку АПК : монографія / Н. А. Герасимчук // – Київ: ТОВ «ЦП «Компрінт», 2015. – 463 с.
3. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / Грішнова О.А. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2001. – 254 с.
4. Данилишин Б.М. Культурно-освітня сфера як соціальна база підтримки ринкової трансформації в Україні (питання теорії і практики) / Данилишин Б.М., Куценко В.І. – К. : РВПС України НАН України, 1999. – 122 с.
5. Козак В.Е. Трансформація економічних відносин у соціальній сфері / В.Е. Козак // Соціальна сфера в перехідній економіці : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. В.М. Новіков]. – К. : НАН України ; Інститут економіки, 2000. – 132 с.
6. Куценко В. І. Розвиток соціальної сфери в умовах формування ринкових відносин (питання теорії і практики) / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України / Данилишин Б.М. (ред.). – К. : РВПС України НАН України, 2007. – 100 с.
7. Мазараки А.А. Народнохозяйственный комплекс и социальные проблемы / Мазараки А.А. – М. : Мысль, 1981. – 271 с.
8. Непроизводственная сфера в условиях перехода к рыночной экономике. – К. : Наук. думка. – 1993. – 65 с.
10. Садова У.Я. Регіональна соціальна політика в Україні: критерії оцінювання та показники ефективності / Садова У.Я. // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № (9). – С. 151–166.
11. Скуратівський В. Соціальна політика : [навч. посібник] / Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. – К. : Видавництво УАДУ, 1997. – 235 с.
12. Шарипов А.Ю. Социальная инфраструктура в концепции ускорения / Шарипов А.Ю. – Новосибирск: Изд-во Новосибир. ун-та, 1990. – 112 с.
13. Экономическая энциклопедия / Под ред. Л.И.Абалкина ; Науч.-ред. совет изд-ва «Экономика» ; Ин-т экон. РАН. – М. : ОАО Экономика, 1999. – 1055 с.
14. Якобсон Л.И. Экономика общественного сектора: основы теории государственных финансов / Якобсон Л.И. – М. : Наука, 1996. – 319 с.